

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

HACI BEKTAŞ VELÎ

Araştırma Dergisi
Research Quarterly

Bahar
Spring 2003/25

DEDEMOĞLU

Yunus KOÇAK

ÖZET

Bu yazıda, kaynaklarda hayatı hakkında yeterince bilgi bulunmayan Dedemoğlu (Şah Abbas-ı Salis)'nin hayatı, tarihi ve edebi kişiliği ile ilgili, sözlü kaynaklardan yararlanılarak bilgi verilmiştir.

ABSTRACT

In this article, the people are informed about Dedemoğlu, whose life has not been mentioned enough in the sources before, supplying information from the sources related to his historic and literary personality.

Dedemoğlu 18. yüzyılda yaşamış önemli halk ozanlarımız arasında yer almaktadır. Şiirleri hâlen ağızdan ağza söylene geldiği gibi bunlardan bir kısmı değişik yazarlarımız tarafından toplanarak yayımlanmıştır. Ancak

Dedemoğlu'nun hayatı ile ilgili olarak elimizde fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu yazımızda, İç Anadolu Bölgesinde uzun kış gecelerinde gerek cem törenlerinde gerekse sohbetlerde, hakkında sözlü bir tarih gibi ağızdan ağza anlatılan bilgilerden yararlanarak şairimizin ilginç yaşamını kaleme almayı düşündük. Çünkü, Saadettin Nüzhet Ergun, İsmail Özmen, Cahit Öztelli, Turgut Koca ve daha bir çok yazarın hayatı hakkında bilgi bulunmadığını söyledikleri Dedemoğlu'nun halk arasındaki sözlü gelenekte yaşayan bilgilerin kayda geçirilmesi gerekmektedir.

Dedemoğlu ile ilgili olarak ilk çalışmayı eğitimci yazar Ziya Gürel yapmıştır. Ziya Gürel, Dedemoğlu ile ilgili olarak 1948 yılında Ülkü Halk Evleri Dergisi'nin 21. ve 22. sayılarında bu konuda bir yazı yazmış; 1955 yılında ise halk bilimci ve derlemeci Cahit Öztelli Türk Folklor Araştırmaları Dergisi'nde bu yazılara atfen Dedemoğlu hakkında bazı bilgiler vermiştir (Öztelli, 1955, 73). Yine Abdülbaki Gölpınarlı (Gölpınarlı, 1963) ve İlhan Başgöz de Dedemoğlu ile ilgili olarak çok sınırlı, eksik ve yanlış bilgiler vermektedirler (Başgöz, 1968). Sevengil de bir çalışmada onun Gaziantepli bir şair olduğunu söylemektedir. Araştırmacı yazar Atilla Özkırımlı ise *Alevilik-Bektaşlık ve Edebiyatı* isimli çalışmada Dedemoğlu'dan söz ederken Cahit Öztelli'den yararlanarak şu bilgiyi vermektedir:

"Yaşamı üzerinde bilgi yok. Şiirlerinden Alevi olduğu, Orta Anadolu'da yaşadığı anlaşıyor. Öztelli yine şiirlerine dayanarak Safeviler yararına birtakım eylemlerde bulunduğunu, tutuklanıp cezalandırıldığını ve idam edilmiş olabileceğini öne sürüyorsa (Bektaşî Gülleri, s. 356) da somut bir örnek gösterememektedir. İran'a bağlılık, birçok Alevî-Bektaşî şairinde görülen ortak bir tutumdur. Hele Dedemoğlu'nun Şeyh Bedrettin'in görüşlerini benimsediği kabullenilir, Şîî- Batînî inançları benimseyenlerin baskıya uğradığı göz önünde tutulursa, şiirlerinde karşılaşılan zulme uğramak, kurtuluşu on iki imam soyundan, Ali'ye inananlardan beklemek temalarının doğal sayılması gerekir. Şiirlerinden öğrendiğimize göre Dedemoğlu Beydili Türkmenlerindendir. Beydili boyunun bütün obalarıyla 1690 yılında Rakka'ya iskan edilmiş olayını yaşamıştır." (Özkırımlı, 1985:202).

Görüldüğü gibi yazar bilgi ve belge eksikliği nedeniyle haklı olarak yalnızca şiirlerinden hareketle bir yorum yapma çabasındadır. Bu da bazı yanlış değerlendirmelere neden olmaktadır. Bu yazıda kullanacağımız belgeler ve hiçbir yerde yayımlanmamış olan şiirlerinden bir kısmı onun tarihsel kişiliği ile ilgili olarak önemli bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Dedemoğlu'nun asıl adı Şah Abbas-ı Salis (Üçüncü Abbas)'tır. İran Şahı Süleyman Şah'ın büyük oğlu olan

Abbas, kardeşiyle arasında çıkan taht kavgasında yenilerek Osmanlı Padişahına sığınmıştır. Safevi hanedanının son temsilcilerindendir. İslâm Ansiklopedisi'nin Safeviler maddesini yazan Tahsin Yazıcı'nın oluşturduğu soy şeceresinde Şah Süleyman'ın oğulları arasında Abbas isimli birine yer verilmemiştir (Yazıcı, C.10, 2001:58). Ancak Dr. Veliyyullah Şadan'ın Fransızca'dan çevirdiği *Historie de la Dernie Revolution de Perse* isimli kitabın (Paris 1728) 32. sayfasında şu bilgilere yer verilmiştir:

"Şah Süleyman'ın kendisinden sonra saltanatı teslim almaya lâyık iki oğlu vardı. Bunlardan biri büyük oğlu Mirza Abbas, diğeri küçük oğlu Mirza Hüseyin. Süleyman halefini kendi tayin etmemiş, bu işi devlet erkanına bırakmıştır. Devlet erkânı da kendi menfaatleri için Mirza Hüseyin'i bu makama seçmişlerdi. Sultan Hüseyin taht makamına oturduktan sonra, devlet erkânı ondan kardeşi Mirza Abbas'ın kör edilebilmesi için izin ister, ancak o bu isteği kabul etmez." (Şadan, 1364:32). Bu bilgiler, sözlü tarih bilgileri ve Raşit Tarihi'nin verdiği geniş bilgi Mirza Abbas'ın belki önemsiz görülerek göz ardı edilmiş olan dramatik yaşamını bizlere göstermektedir.

Raşit Tarihi'nde bu olayın Hicri 1127 (1715) tarihinde geçtiği kayıtlıdır. Tarihî kayıtlar Şah Hüseyin'in tahta çıkma tarihinin 1694 olduğunu gösterdiğine göre Mirza Abbas'ın Osmanlı

topraklarına geçmeden önceki yaşamı ile ilgili olarak elimizde yeterince bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı topraklarına geçişi III. Ahmet döneminde yani 18. yüzyılın başlarında gerçekleşmiş olmaktadır. Devlet, Şah Abbas'ı iki yüz kuruş aylıkla Midilli adasına göndermiş ve durumu belli oluncaya kadar burada kalmasını istemiştir. Ancak Şah Abbas burada kalmamış Limni Adası'ndan kaçarak Çorum bölgesine gelmiş ve çevresine toplanan bir çok insan üzerinde etkili olmuştur.

İç Anadolu bölgesinin tanınmış inanç önderlerinden olan Hasan Dede Dergâhı'nda Dergâhı ziyaret eden aşıkların isim listesi bulunmaktadır. Bu listede Üçüncü Abbas'ın Dergâhı ziyaret ettiği ve bir süre kaldığına dair bilgiler bulunmaktadır. Bize anlatıldığına göre Dedemoğlu mahlâsı ile şiirler yazan Üçüncü Abbas çok etkili konuşabilen kültürü ile çevresindekileri kendisine hayran bırakabilen bir kimsedir. Hasan Dede Dergâhı'nda bir süre kaldıktan sonra, dönemin postnişinine ailesini, geçmişine ve kendisine yapılan haksızlıkları anlatmış ve Dergâhın desteğini istemiştir. Eğer kendisine yardım edilir, asker verilirse mutlaka kardeşini yenebileceğini, galip geldiği takdirde ise Dergâha büyük maddî yardımda bulunacağını söylemiş, ancak gerekli desteği alamadığı gibi Dergâhta kalmasına da izin verilmemiştir. Bu durum Dergâhta tutulan tutanaklarda kayıtlı ve bizim özel kütüphanemizde mev-

cuttur. Henüz belgelenememekle birlikte etrafına topladığı bir grup askerle tekrar İran'a giderek kardeşine karşı savaşmış, ancak yenilerek ikinci kere Osmanlı topraklarına geçmiş olmalıdır.

Bugün Yozgat civarını kapsayan, dönemin Bozok Sancağı Türkmenleri arasında tekrar etkisini artırmış, Çorum'un Sungurlu ilçesine yerleşmiştir. Bu konuda Ziya Gürel bize şu bilgiyi vermektedir:

"Araştırmalarımızı yaptığımız Çorum ili içinde, onun, Sungurlu İlçesi'nin Araf köyünde ve oradan göç edenlerce kurulmuş bir çiftlik köyünde lâkapları " Dedemoğlu" olan bir aileden olduğu kanısı vardı. Alaca (Hüseyinova) ilçesinin Oyacı köyünden olduğunu da söyleyenler bulunuyordu. Fakat; hiç kimse onun Çorum ili sınırlarının dışında bir yerden olduğunu sanmıyordu. Biz de Onun Çorum İlinin Sungurlu İlçesinin Araf köyünden olduğunu sanmaktayız." (Gürel, 1980:40).

Bu konuda ayrıntılı bir başka bilgiye ise eski CHP Çorum senatörü, değerli araştırmacı ve yazar Abdullah Ercan da yukarıda anlattıklarımıza ek geniş bilgi vermektedir. Abbas'ın İran'da kardeşine karşı verdiği savaş, kayıtlarda bulunmamakla birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı asker topladığına dair geniş bilgi bulunmaktadır:

"Abbas kaçarak Bozok Sancağına bağlı olan Çorum'a gelir. Çorum köylerinden topladığı binlerce kişilik bir

güce dayanarak İran Şahı Abbas-ı Salis unvanıyla şahlığını ilân eder. Her tarafa özellikle Sancak içindeki beylere mektuplar gönderir (Bunlardan Alaca Beyi Mamalı Ömer Bey'e gönderdiği mektup Çorum İl Halk Kütüphanesinde 315/2244 sayı ile kayıtlı olan bir el yazması mecmuanın içindedir.). Sancak içindeki kimi beyleri ve ileri gelenleri ayaklandırır. Sungurlu Bey'i Sungur Bey Abbas'ı destekler. Türkmen beylelerinden birini Çorum'a paşa yapmak isteyen Abbas, Alaca Beyi Mamalıoğlu Ömer Bey'i paşa rütbesiyle seraskerliğe getirir. Mecitözü ve yöresi ele geçirilir. Kadı ve kimi ileri gelen memurlar öldürülür. Sonunda üstüne gönderilen Osmanlı güçleri ile Sarım Bey köyü yakınlarındaki Hatap Boğazı'nda yaptığı savaşta yenilir (Çarpışmadan önce Osmanlı kuvvetlerinin başı olan Hoş Hüseyin Paşa'nın öldürülmüş olduğu halk arasında halen anlatılmaktadır.). Savaşta yenilen Dedemoğlu'nun başı kesilir ve yandaşlarının cezası orada verilir (Ercan, 1998:84). Mamalı Beyi Ömer Bey'de hicri 1136'da (M. 1723) bir فرمانla idam edilir. Aşağıda tam metnin vereceğimiz belgenin Çorum İl Halk Kütüphanesinde belirtilen kayıt numaralarına baktık. Ancak bu numarada böyle bir yazma metin bulamadık. Çorum İl Halk kütüphanesinde bulunan yazmaların Kültür Bakanlığı tarafından çıkarılan envanter kayıtları yenilendiği için başka bir numara ile kaydedilmiş olması güçlü bir olasılık ola-

rak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmalarımız sürmektedir. Bulduğumuz zaman belgenin orijinalini de yayımlayacağız.

Hem Ziya Gürel'in hem de Abdullah Ercan'ın sözünü ettikleri Dedemoğlu'nun Mamalıoğlu Ömer Bey'e yazdığı mektup çok önemli olduğu için buraya alıyoruz:

Orjinal Metin:

"(.....) ola ki ahker-i nasın taraf ve ahvalinden sual buyurursunuz. Hazret-i Seyyidi'l enbiya Muhammed Mustafa ve Emirü'l-Müminin Aliyyü'l Murtaza' nın ednadan edna kelbi arş-nişin-i Şaha-yı Abbas-ı Salis ibni me-laik sipahi Sultan Süleyman bin Cennet mekan Şah Abbas-ı sani ibni kudsi aşıyan Şah Safi enar Allahü bürhanehüm ve kuddise sırre hu azizim bizim ahvalimizi canişini-i mülk-skender şevketlu padişahımdan sual buyur An ki bu kadar eyyamda havfinden naşi beher mah yedi yüz kuruş maişet tayin edüp gah Midilli gah İlmiye ceziresinde ikamet buyurmuştu. İmdi vade tamam olup ceddım Şah-ı Merdan Ali o girdaptan sahil-i necata vasil eyledi her ne kargah-ı bu kalemun nakş eylemiş ise olması emri mukarrerdür. Benim azizim Aga-yı muhterem halen bir kaç ahbar-ı na-şayeste sizin gibi sahibi akl-ü ferasetten baiddür mesmuumuz oldu. Elhamdilüllah sizler her ilimde kamilsiz ve ilm-i nücumda mahirsiz. Devlet-i Osmaniye'nin inkısarı malum ve manzur-ı der-i dersaadetinizdir ki

Hoca Nasreddin Tusi zeycinde ve Şeyh Ahmet Buni ve Muhyiddin-i Arabi Şemsi maariflerinde ne güna kaydolmuş malum ve manzur ve mesmuunuz olmuştur ki padişahlara padişahdan gayrı bir kimse mukabele ve murazaya kadir olmaması ezhar min-eş-şemstir. İmdi Benim Azizim bu Muhabbet name vürudunda teveccüh edüp binean alel muhabbe bir hayalat-ı faside ve kelimat-ı na pesendide efvah-ı avamdan men edüp bu vilayetlerden ta Bağdat ve sairin de ne nev'a muhabbetleri malum-ı şeriftir. Bu madde ki ibka-yı fitne ve fesadı zuhura gelür ne layık ki senin gibi bir cüd-ü mükerremden sudüre ola Kabul nasiyam bir maddeye mübaşeret ede. Bu mühinane seyret ki Zulfikar-ı Ali ne iş eder. Bu muhabbete binaen zebanı kelim rıkka cari edüp size irsal eyledik Vallah Billah tallah ki eğer yüz kere yüz bin sipahi üzerime teşrif eylese memnun olup özüm çevirmem. Bu kadar her ne layık ehl-i necata ve akl ü feraset üzere ise böylece amel buyurun. Benim muhibbi vefadarım biz kim olduğumuz bu mühürden malum edin. Baki vesselam men ittebalhüda

Name-i Abbas-ı Salis
Harrere hu avni müluk süretidir
Ve sahip kıran

Mührüs na mübarekinin suretidir
Nigin-i saltanat ra keş-i
Abbas-ı Salis"

Günümüz Türkçesiyle:

"ola ki hakirin durumunu sorarsanız peygamberlerin başı Muhammed Mustafa ve müminlerinin komutanı en aşağıdan daha aşağı köpeği, Allah'ın sırrını delilleriyle kutsadığı Şah Safi Ocağından İkinci Şah Abbas'ın oğlu, yeri cennet Süleyman Şah'ın oğlu, Şah Üçüncü Abbas'ım.

Azizim;

Bizim durumumuzu İskender gibi görkemli yüce padişahımızdan sor(!) Bu kadar günde korkusu yüzünden her ay yedi yüz kuruş? Aylık tayin edip, gah Midilli gah Limni Adası'nda oturmayı emir buyurmuştu. Şimdi süre tamamlandı. Dedem Hz. Ali (beni) o girdaptan kurtuluş sahillerine ulaştırdı. Her ne kadar (kader) kalemleri kararları yazmışsa gerçekleşmesi kaçınılmazdır.

Benim Azizim, Muhterem Ağa;

Bize gelen birkaç haberden sizin gibi akıl ve anlayış sahibi kimseleri öğrendik. Elhamdülillah sizler her ilimde olgunlaşmışsınız. Yıldız ilminde ustasınız. Osmanlı Devleti'nin yıkılması yüce anlayışınızla malûm olmuştur. Hoca Nasrettin'i Tusi, Şeyh Ahmet Buni ve Mühiddini Arabi'nin anlayış ışıkları bilinmeyenlerin hepsini bize aydınlatmış ve bildirmiştir ki padişahlara padişahlardan başka hiç kimsenin karşılık vermemesi ve ilişkiye girmemesi açık bir gerçektir.

Şimdi benim azizim; bu sevgi mektubum eline ulaştığı zaman Bağdat'a kadar bütün fitne ve kötülükleri yok

etmeli, sevgilerimizi halka duyurmalı-
sın. Bu durumda fitne ve kötülüklerin
ortaya çıkması mümkündür. Bu senin
gücün karşısında önemli değildir. Ayırı-
ca bir başka konuyu da burada dile ge-
tirmeliyim ki hainlere Hz. Ali'nin Zülfi-
kar'ı cevap verecektir.

Aramızdaki sevgiye dayanarak size
kalemimizin bütün gücüyle bu mektu-
bu yazdık. Vallah, billah, tallah ki eğer
üzerimize yüz kere yüz bin sipahi gel-
se memnun olurum ve geri durmam.
Kurtuluşa lâyık olanlar, akıl ve anlayış
sahipleri bizim gibi yapmalıdır.

Benim sevgili ve vefalı dostum, bi-
zim kim olduğumuzu mührümüzden
anlayın. Allah'ın selâmları üzerinize
olsun.

Mülkün Sahibi
Mektubu yazan
III. Abbas

Mübarek Mührün suret
Saltanatın Sahibi
Şah Abbas-ı Salis"

Burada yazılanlardan açıkça anla-
şıldığına göre yıldıznamelere ve geç-
miş dönemlerdeki bilginlerin verdikleri
bazı bilgilere dayanarak Osmanlı Dev-
leti'nin yıkılma zamanının geldiğine
inanın Abbas, bu ayaklanmada başa-
rılı olacağını ummaktadır. Raşit Tari-
hi'nde kendisine iki yüz kuruş maaş
bağlandığı belirtildiği hâlde kendisi
bunun yedi yüz kuruş olduğunu söyle-

mektedir. Aşağıda Raşid Tarihi'nin ilgi-
li bölümünü aynen aldığımız zaman
görülecektir ki, Abbas bu parayı az
bulmuştur. Mamalıoğlu Ömer Bey'e
aldığı parayı yüksek göstermesi ya bir
okuma yanılsı veya Abbas'ın böyle
göstermek istemesi sebep olmuş olma-
lıdır.

Dedemoğlu ile ilgili olarak Raşid
Tarihi'nde verilen bilgi ise aynen aşağı-
daki gibidir:

(۳۸)

آستانه سعادت واصل اولوب حضور آسئیده کوزک الباس
وسند قاتمقای به اجلاس اولدی
(ترتیب مجلس معتمد مولود شریف درجامع ابی ایوب انصاری)
اوتیه دن زود مولود شریف جمعی سلطان احمد خان جامع شریفه
مخصوص اولوب لکن حالاً سفره ایوبه نیت وائتایلدن آکلی ایله
ملشره حرکت اولدقدن بصره تکرار ذوقن سوره دخول معقول
کوزللمکله ابی ایوب انصاری علیه رجه الیاری جامع شریفده
قرامت اولتقه قرار ویرلکله معتمد اوزره ماه مزبورک اون ایکنچی
کوی جامع مزبورده عقد جمعیت مولود شریف وروسته سر و
کائنات علیه افضل الصلوة والسلامه ارسال تحیت ودرود قیلدی
(طایفه عباس شقی وکیفیت هلاک وی)
حالا شاه بجم حسین شاهک برادر کرامی اولق اوزره ابینی
سنه مقصد سر جدار ائدن داخل ایلت وان اولان عباس نام
ختاس وان والیسی وزیر مکررم رجب باشا طرفندن اختفوجینی
اولدقدن بصره دعواسی حرکت سودایه جل اولوب بیلا به سویر
پرمقوله ریختون مادری زاده به تادیر اولد کرک دیو آزاد ایشکین
اول حوالده ساکن رولتشدن بکری اوتوز قدر ملاعین توالیم
نلمیه کندویه تابع قلوب طرز وون سفینه لردن برینه سوار ونازیم
در دوانلدار اولدی قواقی قلعه سنه وصول سمع دولته ایضال
ودیوان خواجدرلردن سعدی سلمه رجم ایچون واه وارمنی شخص
مزبورک واه کلدیکی وقته مصادف اولان دری اشدی واسطیله
کیفیت حالی سؤل اولدقدن یومئواله اوزره تقریر معال ایلد بکه
کندوسی مقدمه والی مملکت ایران وپوئین اقمم نازیم دوک نیران
اولان شاه سلیمانک ولد اکبری و حالاً شاه بجم شاه جسنک برادر
مهری اولوب بابا لری اقتداره خاک هلاک اولدقدن

"Tuğyan Abbas Şaki ve Keyfiyet-i
Helaki Vi"

Hala Şah-ı Aceb Hüseyin Şah'ın bi-
raderi gümrahi olmak üzere iki sene
mukaddem serhadd-i İran'dan dahil-i
Eyalet-i Van olan Abbas nam hinas Van
Valisi Vezir-i mükerrem Recep Paşa ta-
rafından ahz u habs olunduktan sonra

davası hareket-i sevdaya haml olunub
“yabane söyler bu makule bir mecnun
mader-i zade neye kadir olsa gerek”
diyu azad itmegin ol havalide sakın re-
vafızdan yirmi otuz kadar melainin te-
vabi namına kendüye tabi kılub Trab-
zon sefinelerinden birine- süvar ü azim
der-i Devlet-medar oldu. Kavak Kale-
si’ne vusulü sem’i devlete isal ve divan
hocalarından Sadi sıla-yı rahim için
Van’a varması şahs-ı mezburun Van’a
geldiği vakte müsadif olan Dürri Efendi
vasıtıyla keyfiyet-i hali sual olundukta
bu minval üzere takrir-i makal eylediği
kendüsü mukaddimen Vali-i Memle-
ket-i İran ve bundan akdem azimdir ki
ni’ân olan Şah Süleyman’ın veled-i ek-
beri ve halen Şah-ı Acem, Şah Hüse-
yin’in birader-i mihteri olub babaları üf-
tade-i Hak-i helak oldukta kendü can-

şin-i peder-i hüsrân-ı garim olduktan sonra bazı uzema-yı niran-i İran biat ve istihlafından nûkul ve istinkaf itmele-riyle bilahare mesnedinden tenzil veri-len karındaşı Şah Hüseyn tebcil olu-nup bu takrip ile beyinlerinde niza ve husumet peyda olmakla birbirleriyle bi'd defaat ceng ü cidal ve harb u kıtal ittiklerinden sonra Şah Hüseyn ken-düye galip olub bi'zzarure bu tarikle terk-i dar-ı diyar ve ianet ricasıyla Ta-raf-ı Devlet-i Osmaniye'ye firar etmiş ola didikte mezburun bu kelamı gereği gibi tefahhus ve hakikatine ittla kesb olunmadan tertip cezasına isti'cal olunmakta ta'ne-i a'dadan teberri ve hali meçhul iken tard u irca'ında tahar-ri olunmak münasib görünüb netice-i haline tahsil-i yakın idinceye dek şim-dilik Midilli Ceziresi'nde aram itmesi tasvip ve tahmin ve beher mah İzmir Gümrüğü malından ikişer yüz kuruş harçlık tayin olundu. Lakin mezbur Mi-dilli'ye vardığı günden cezire-i mezku-re ahalisine sui-muamele ve hakim u nazır ile münazaa ve mücadeleyle baş-layub "Ben Şah-ı İran'ım" deyu halka azim ta'addi ve giderek "Bu tayin olu-nan ulufe benim ne işimi görür." deyu der-i devlete na-berca tekalife tasaddi itmekle cezire ahalisi arz u mahzar bir-le cevrenden Dergâh-ı adl u dadâ tazal-lum itmeleriyle yeri tebdil ve Limni Ce-ziresi'ne nakl u tahvil olundu. Badehu bir tarikle cezire-i merkumeden firar idüb Bozok Sancağı'nda ekser sükka-nında sui-itikad nümayan velakin haki-kat-ı halleri mestur perde-ketman olan bazı karye ahalisi ile ahd ü ittihad ve az zaman içinde cem'i kesir ile ref-i li-

va-yı reft u ilhad idüb bagi u huruc yolundan Mecidözü Kazası ve ayan-ı etraftan birkaç müt'ayn-adamları helak ittikden gayrı "Ben Şah-ı Memalik-i İran'ım" gelüb zir-i liva-yı hurucuma iltica istinad idesiz deyu etraf u eknafe beyt:

(٤٠)
ایده سز دیو اطراف و اسکنافه
نکین سلطنت زاکشت وارث

شاه صاحبقران عباس ثالث
مهریله کاغذ ایزاد و تریکان بکرمند بر یکی چورم پاشای نصب
ایتک من ادایوب بحریک فتنه و فساد ایتدیک آستان دولت علیه به
عرض و بختیاله تباری: کور ملک دمت احیا طه قرض او لغین
اوزرینه نغیر عام طریقه یوز اوق سنجاه غنده ساکن اعیان و اهالی
واضراء خوالی نغین و ناموز اولوب مزبور دخی یانته جمع اولان
اوج یک قدر زندق ایله حاضر و آماده اولوب اوزرینه وارلد قده
بئینک نوجر به عظیم ثبات و اقدام کوسر مشیکن لطف حقله
مقاومته قادر اوله میوب صورت انهرام کوزنده کده قصد فرار
قرار داده ایکن الله کتوزیلوب کندیک و هوادارلنک جزا سی
ترتیب و فرار ایدن ملاعن تعقیب اولندی. اول حوال اهابستک
محاربه میورمه موجود اولان بعضی معتد علیه آدمیلرند مزبورک
ظهورندن وقت هلاکته کایجه کوا کون بیل بھر آکاری مشاهده
اولوب ایتک ناسی اول قرین ایله اضلال ایتد یکندن ماحدا
اوزرینه هیچون اولندی کون یوز طر قده عظیم برف و باران وورعد
و برف وار ایکن مزبورک نظر قده برف قطره بئور کور محبوب و محل
بجینلری اولان طاع بحیرا سسک اشجباری دکل الک خاک
خاشناسی بر عسکر بی یان کور توز ایکن قهر و تدمیر اولند قده
اول حالت مرتفع و اوزرلر دین اثر برف و باران مندفع اولدی
استماع اولندی: فی الزاغه شجینش مزبور دیوله بر مفسد ضلال
ویوز اوق سنجاسی ملاحده و زنادیق ایله مالامال اولوب سفر
هائون وقتند خروج و ظهوری بر عظیم فتنه به مؤدی اولدی
نکین ایکن هون حقله منتهولت اوزره قتاده خالک خذلان
و بجهت شرف و فساد و جده آسان اوزره پراکنده و پریشان اولدی

Orijinal Metin:

Nekin saltanat-ra geşt-i varis

Şeh-i sa hub- kıran Abbas-ı Salis

Mührüyle kağıtlar irad ve Türkmen

Beylerinden bir beyi Çorum Paşası nasb
itmek murad idüp tahrik-i fitne ü fesat
ittiği Asitan-ı Devlet- Aliye'ye arz u ica-
let tedariki görülmek zimmet-i ihtiyata

farz olmanın üzerine nefir-i am tarikiyle
Bozok Sancağı'nda sakin ayan u ahali ü
ümera havalı-i muin ve me'mul olub
mezbur dahi yanına cem olan üç bin
kadar zındık ile hazır u amade olup
üzerine varıldıkta ceng ü harbe azim
sebat u ikdam göstermiş iken lutf u hak-
la mukavemetē qadir olamayup suret-i
inhizam göründükte kasd-ı firar-ı karar-
dade iken ele getirölüp kendinün ve
hevadarlarının cezası tertib-i firar iden
melain takip olundu. Ol havalı ahali-
nin muharebe-yi mezburede mevcut
olan bazı mutemet aleyh adamlarından
mezburun zuhurundan vakt u helakine
gelince güne gün hayl sihr asarı mü-
şahade olunup ekser-i nası ol takrib ile
izlal ittiğinden maada üzerine hücum
olunduğu gün beru tarafta azim berf ü
baran ve ra'd u berk var iken mezburun
tarafında bir katre yağmur görölmeyüb
ve muhal cemiyetleri olan dağ sahra-
sında eşcarı değil anın hak-i haşakı pür
asker-i bi-payan görölür iken kahr u
tedmir olundukta ol halet mürtefi ve
üzerlerinden eser-i berf ü baran mün-
defi olduğu istima' olundu. Filvaki
şahs-ı mezbur böyle bir müfsid-i zal ve
Bozok Sancağı mülahide ve zenadık ile
malamal olub sefer-i hümayun vaktin-
de huruc u zuhuru bir azim fitneye mü-
eddi olacağı zahir iken avn-ı Hakla sü-
hulet üzere fitade-i hak-i hazelan ve
cemiyet-i şer u fesadı vech-i asan üze-
re perakende ve perişan oldu." (Raşid
Tarihi C.5,1287:38-41).

Günümüz Türkçesiyle:

"Şaki Abbas'ın Ayaklanması ve Yok edilmesi"

Hâlen İran şahı Hüseyin Şah'ın kardeşi olmak üzere iki sene önce İran sınırından Van Valiliğine gelen Abbas isimli zihin karıştırıcı, Van Valisi Recep Paşa tarafından tutuklanarak hapsedildikten sonra söylediklerinden: "Ne kadar olsa anadan mecnun olarak doğmuş bir sevdalı" denilerek serbest bırakılmış. O çevrede oturan Rafızilerden yirmi otuz kadar mel'unu kendisine bağlayarak Trabzon gemilerinden birine binerek İstanbul'a geldi. Kavak Kalesine vardığı devletçe işitildi. Divan hocalarından Sa'di'nin akraba ziyareti için Van'a varmasıyla, adı geçen şahsın Van'a geldiği zamana denk olan Dürri Efendi vasıtasıyla durumu soruldu: "Kendisi başlangıçta İran'da Vali ve bundan önce sultan olan Süleyman Şah'ın büyük oğlu ve hâlen İran Şah'ı şah Hüseyin'in kardeşidir. Babası toprağa karışıp yok olduktan sonra İran bilginlerinin ileri gelenleri onu babasının yerine şah seçmekten çekinmişler. Daha sonra bulunduğu makamı da düşünerek kardeşi şah Hüseyin'i tahta geçirmişler, böylece aralarında anlaşmazlık ve düşmanlık ortaya çıkmış. Birbirleriyle bir çok kere savaştıktan sonra, Şah Hüseyin kendisine galip gelmiş. Zorunlu olarak ülkesini terk etmek ricasında bulunmuş. Osmanlı Devleti tarafına kaçmış" olduğunu söyledi.

(Abbas)'ın bu cevabı gereği gibi araştırılıp gerçek olduğuna bakılmadan acele bir ceza düzenlenerek düşmanca zanları, tutum ve davranışları belirsizken durumun araştırılmasına; bu araştırmalardan sonuç alınıncaya kadar şimdilik Midilli Adası'nda oturmasına ve her ay İzmir Gümrüğü malından ikişer yüz kuruş harçlık tayin olunmasına (karar verildi.) Ancak adı geçen Midilli'ye vardığı günden itibaren ada halkına kötü davranmış, yöneticilerle tartışmış "Ben İran Şahıyım." diye halka baskı yapmış, giderek: "Bu tayin olunan para benim ne işimi görür." diye devlet kapısına saygısızca sözler etmiştir. Ada halkı dilekçe ve şikâyetlerle adalet talep edince; Limni Adası'na gönderilmiştir. Daha sonra adı geçen adadan bir yolunu bularak kaçıp Bozok Sancağı'nda gerçek hâlleri kapalı kötü inançlı bazı köy ahalisi ile kısa zamanda anlaşarak çok sayıda insanı başına toplayıp mülkî idareyi tanımamaya başlamıştır. Yanındakilerle (isyan başlatarak) Mecidözü kazası ileri gelenleri ve çevresinden birkaç adamı öldürtmekten başka, "Ben İran ülkesinin şahıyım. Gelip bayrağımın altına girin." diye çevreye:

"İran Şahının varisi

Sahip kıran III. Abbas."

mührüyle mühürlenmiş kağıtlar göndermiştir. Türkmen beylerinden Çorum Paşası tayin etmek istemiştir. Fitne ve kötülükleri tahrik ettiği Osmanlı Devleti'ne şikâyet edilmiş, acilen önlem alınması

ve gerekli hazırlıkların yapılmasının şart olduğu belirtilmiştir. Adı geçen de yanına toplanan üç bin kadar zındık ile hazırlık yapmıştır. Üzerine varıldığı zaman savaşa kararlı ve hazırlanmış Allah'ın izniyle direnememiş, yenilgiye uğradığını anlayınca kaçmaya niyetlenmişken yakalanmıştır. Kendisinin ve yandaşlarının cezası verilmiş, kaçanlar da takip edilmiştir. O çevre halkının savaş sırasında bulunan bazı güvenilir adamlardan öğrenildiğine göre adı geçen (Abbas) ortaya çıktığı andan öldürülüşüne kadar geçen sürede günden güne bir çok sihir yaptığı gözlenmiştir. Çevresindekilerden çoğu o yoldan (sihirle) hareket ettikleri gibi üzerine hücum olunduğu gün bu tarafta büyük tipi ve yağmur; şimşek ve yıldırım varken (Abbas)'ın tarafında bir tek damla yağmur görülmemiş, toplandıkları dağın eteklerindeki ağaçlar değil, toprağındaki çalılar bile bütün asker dolu gibi görünmüştür. Yok edildikten sonra o durum kalkmış ve üzerlerindeki tipi ve yağmur durmuştur. Bununla birlikte adı geçen böyle bir fitne çıkarıcı ve Bozok Sancağı Zındıkları ile iç içe olup (Osmanlı'nın) sefer vaktinde ortaya çıkarak isyan etmeleri büyük bir karışıklığa sebep olacağı açıkken Allah'ın izniyle huzur sağlandı. Kötülük ve fitne grubu dağıtıldı."

Raşid Tarihi'nde sadece Türkmen Beylerinden bazıları denilmektedir. Ancak bu Türkmen Beylerinden özellikle Sungurlu Beyi olan Sungur Bey ve Mamlalı Beyi Ömer Bey'in hem destek oldukları hem de Ömer Bey'in Abbas'ın

topladığı askerlere komutanlık yaptığı bize kadar gelen sözlü gelenekten ve bazı belgelerden anlaşılmaktadır. Bu beylerin Abbas'a inanmasını sağlayan unsurlardan biri kendisinin Erdebil Dergâhı'nın temsilcisi olması ve manevî gücünü taşımasıdır. İkincisi ise Raşid Tarihi'ndeki bilgilerden de anlaşıldığına göre kendisinde manevî bir takım güçlerin bulunduğu onları inandırmasıdır.

Raşid Tarihi'nde belirtilmemekle birlikte çatışmaların çok şiddetli olduğu, hatta mabeyn katibinin Abbas'a mektuplar yazarak bu davasından vazgeçmesi yolunda telkinlerde bulunması ve vaatlerine o itibar etmemiştir. Bu teklifler arasında bir ile Vali tayinin bile bulunduğu sözlü gelenekte dile getirilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin Abbas'ın üzerine bu kadar kesin bir kararlılıkla gitmesinin temel sebepleri arasında Abbas'ın küçük kardeşi olan İran Şah'ı Hüseyin'in onun çalışmalarını yakından takip etmesi yatmaktadır. Erdebil Dergâhı'na bağlı olan İran ve Anadolu Türkmenlerinin Çorum dolaylarında örgütlenmelerinin İran için büyük sıkıncılar yaratacağını düşünen Şah Hüseyin, İstanbul'u kardeşinin ortadan kaldırması için ustaca yönlendirmiştir.

Bu olay Çorumlu şairlerin üzerinde de büyük bir etki bırakmış, bir kısım şairler aleyhinde bir kısmı ise lehinde şiirler yazmışlardır. Bunlardan Çorumlu halk şairi Emir Dedemoğlu'nun, mehdi olabileceğini bile öne süren uzun bir şiirini aşağıya alıyoruz:

1-

Ala gözlü şah Abbas'ım
Gazab etti dokuz hana
Gaffan aslan babasıdır
Çırpındı girdi meydana

2-

Kamudan ayruksu boyu
Arif ol mabudun tanı
Gözedüptür dokuz hanı
Er konar er ocağına

3-

Giriptir Aslan donuna
Alem hayrandır boyuna
Şah iner emir suyuna
Elçi salar handan hana

4-

İmam soyunu soylaya
Aşk deryasını boylaya
Yedi iklim feth eyleye
Şahım geçe Hindistan'a

5-

Hanlara elçisi vara
Divan kurup okuyara
Yezit yalvarı yalvarı
Hele şu şahı sultana

6-

Hindistan kapusun aç
Başlar kesip kanlar saç
Yezit kavmi kaç kaç
Vara çıka gün doğana

7

Gün doğana yıkılalar
Yıkılmasa dağlalar
Kar kar olup boğulalar
Anları sala tufana

8-

Er olup meydana girip
Seğirdeşür nöker naip
Gün doğana bir han koyup
Şah'ın iner gün batana

9-

Evvel Bağdad'ı ala
Seg selime elçi vara
Rumlu üç gürüh ola
Birisi gelür imana

10-

Şahım kerem kanıdır
Yer içi canı yaridir
Şahımın elçisi varır
Selim oğlu Süleyman'a

11-

Şahımın elçisi vara
Haberin doğrusun vere
Ya çıksın o yüzü kara
Ya gelsin girsin meydana

12-

Yezit bu sözü ar eyleye
Bir olmaz haber eyleye
Ordusuna car eyleye
At bezene er donuna

13-

Komanam yorgun avımı
Alem işidir çavımı
Kırılun yezit kavimi
Bin üleşe bir karga kona

14-

ALİ Abbas bunun namı
Ona yardımcıdır Gani
Alır Rum ile Şam'ı
Hükmeder Frengistan'a .

15-

Başına çalar çalmayı
Gözedürler bu hamleyi
Şah alır yanıl elmayı
Gaziler uğrasa kana

16-

Dev yakışmaz peri ilen
Söyleşirler süser ilen
Şahım yüz bin çeri ilen
Gelür alur İstanbul'u

17

Ağır katı kanun çeker
Şah çağırıp naip nöker
İstanbul'a bir han diker
Dahil olur kevn mekana

18-

Seyyid dilini söyleye
Aşk deryasını boylaya
Yedi iklim feth eyleye
Şahım gelür Hemedan'a

19-

Hemedan'da kurur divan
İşit imdi pir-i civan
Yeni baştan salar kıran
Ol yalancı Müslüman'a

20-

Yer yüzünde cümle varı
Adem işit bu haberi
Bu devir Mehdi zamanı
Şah secde kılar varı(a)

21-

Gözlerim kan ile dola
Şahı seven gelsin yola
EMİR eydür bir gün ola
Baki baki fena fena.

Çorumlu Şairlerden Natiki'nin
Abbas-ı Salis'in aleyhinde yazdığı bir şi-
irinde şu bölümler dikkat çekmektedir:

Acep Gayret-i diniye kıldı Hoş Hüseyin Paşa
Bu yolda can ü başı koydu din aşkına Hakk'a
Gazaya vakf-ı nefis etti yüzün dönmedi asla
Her taraftan askerler birikti başına Cem'a.
Çorum vermiştir Hak yolunu sayısız şehit
Abbas-ı Salis askeri Türkmenler dinsiz pelid

Kimisi dedi Hırvat'tır kimisi dedi Çingene
Değil bir dinde ol mel'un muhalif cümle edyana
Kimi kavi kimi Milli sanasın her biri akrep
Eline geçse bir mümin eziyetle ederler seb.
Ne sihirinden medet olup nabud ü napeyda,

Hasan Dede soyundan gelen Şeyh
Şazeli bu konuda bize bazı notlar yaz-
dırmıştı. Buna göre Abbas'ın yenilgisin-
den sonra sıkı bir takip başlamış ve

özellikle Türkmen obaları bu takipte büyük acılara ve yağmalara sürüklenmiştir. Bu sırada verilen emirlerle öldürülecek kişiler için ölçü olarak, koltuk altlarında kıl gelişmemiş olanlar bırakılarak daha büyükleri öldürülmüştür.

Konar göçerlikten yerleşik hayata geçen ve Hasan Dede Dergâhı'na tımar hakkı ödeyen Oğuz boylarından gelen Türkmen köyleri de kendilerini, yapılan baskılar karşısında Sünnî olarak göstermek zorunda kalmışlardır. Çorum İli'nde Bayat, Sipsin, Çıkrık, Sarıseyh, Azizler, Bulmalı, Bekirler, Karacaviran, Yakuplu, Saraycık, Uluüyük, Nacak, Kumarı, Hacatal, Tokurcar, Riyazeti, Odagamlı, Sakinler, İldoğan, Öğütcük, Göbel, Ortakal, Kurişi, Yaylak, Cumhuriyetin ilanından sonra köy isimlerinde yapılan değişiklikler sebebiyle bu isimler değiştirilmiştir. (Koçak, 1990: 169) Hasan Dede'nin Tımar hakkı aldığı vergi defterinde, cilt 3: sayfa 81.; cilt 4.: sayfa 8,9,10 ve 11'de, bu köyler ve mükelleflerin babalarının adları ile verdikleri vergi çeşitleri ve miktarlarıyla yazılıdır.

Bu olaydan yaklaşık otuz yıl sonra Tokatlı bir aşık olan Derviş Edna'nın, kendisini Abbas-ı Salis'in oğlu olarak tanıtan bir başka kişinin ortaya çıktığını, onun da böyle bir ayaklanmaya giriştiğini ancak Türkmen topluluklarına büyük zarar verdiğini bildiren şiirine rastladık. Kaynaklarda Şair Edna'nın söylediği olayı doğrulayan başka herhangi bir bilgiye rastlayamadık:

1-

Karabaş Şarı'ndan sancak kaldıran
İlim hikmet deryasını dalduran
Bir çalışta yetmiş kafir öldüren
Şah Abbas oğlunun gücü geliyor

2-

Üfürünce evrim evrim evirmiş
Gelmiş Sivas kalesini çevirmiş
Münkir yezitleri yere devirmiş
Şah Abbas oğlunun gücü geliyor.

3-

Taslik(?) mümin gerek yüze bakacak
Münafığı şimşek gibi yakacak
Herek ovasına sancak dikecek
Şah Abbas oğlunun gücü geliyor

4-

Üfürünce arşı kürsü dolaşmış
Cebrail Mikail cara ulaşmış
Kasuruk beli kana bulaşmış
Şah Abbas oğlunun gücü geliyor.

5-

Dinlen imdi gerçeklerin sakını
Alur münafıkta komaz hakkını.
Doksan bin er yükledi ya yükünü
Şah Abbas oğlunun gücü geliyor

6-

İnam edin aşıkların sözüne
Kemliksedim kendim kendi özüme
Mil çekilir minafığın gözüne
Şah Abbas oğlu nun gücü geliyor

7-

Hak yarattı amma yoksulu bayı
Bir mîle indirecek güneşle ayı
Allah mahrum etme Derviş EDNA'yı
Şah Abbas oğlunun gücü geliyor

1-

Mail oldum güneşine ayına
Kismet verir yohsuluna bayına (1)
Lanet olsun Muaviye soyuna
Hak rahmet suyunu içirmez imiş

2-

Nefsine uyanlar bilmez livadan
Kalbi çürük pay alamaz tavadan
Yavru şahin olsa yatsa yuvada
Kızıl kanat verip uçurmaz imiş

3-

Yedi iklim dör köşeyi bekleyen
Gelip evliyanın Cem-in yoklayan
Münafıktır hakcasını saklayan
Er erden lokmasın kaçırmazımış

4-

Dünya cefasını geri ata gör
Sarraf isen cevherini sata gör
Al bir ver bire yetmişe yete gör
Kör körü köprüden geçirmez imiş

5-

Derviş Ednam inam eylen nefese
İbtida bu kelamı danıştı Musa
Yezid'e yüz yelen evliya ise
Ahır ı iman ilen göçürmez imiş
(Ziya Gürel. Sayfa.161)

SONUÇ

Dedemoğlu veya gerçek kimliği ile III. Abbas'ın Çorum bölgesinde gerçekleştirildiği ayaklanma 18. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin gücü de göz önünde bulundurulursa başarılı olması imkânsız bir ayaklanmadır. Zaten, kesin bir açıklık bulunmamasına rağmen mahallî güçlerin toplanması ile bastırılabilmiş bir ayaklanmadır. Ancak sonuçları İç Anadolu bölgesinde çok etkili olmuş ve özellikle Mamalı, Beydili, Çepni gibi oymakların büyük acılar çekmesine sebep olmuştur.

Ancak Dedemoğlu'nun şiirlerindeki söyleyiş gücü, Türkçe'yi kullanışındaki başarı onun halk edebiyatımızın önemli şairleri arasında yer almasını sağlamıştır. Türkçe'yi iç içe bütün anlam derinlikleri ile kullanarak yazdığı şiirlerindeki sanatlı söyleyiş de dönemindeki şairlerin çoğundan daha güçlü ve etkilidir. Dedemoğlu'nun gücünü Şeyh Safi Ocağı'nın manevî gücünden aldığı ve bu gücü kullanarak çevresinde bir çok insanı toplamış olduğu açıktır. Raşid Tarihi'nde Van'da yakalandığı zaman oradaki yöneticilerin onunla ilgili düşünceleri de ilginçtir. Abbas'ın başından bir sevda işi geçmiş kara sevdalı olarak değerlendirilmesi tutum ve davranışındaki sıra dışılığı göstermektedir. Aşağıya aldığımız Hasan Dede Dergâhı'nın ziyaretçi defterindeki şiirlerinden bazılarında "Abbas", Sahib-i Zaman", Mehdi ve düvaz imamlarındaki imalardan anlaşıldığına göre ken-

disinin Mehdi olma olasılığını da güçlendirmeye çalıştığını görüyoruz. Yukarıya aldığımız mektuplarındaki imzalarındaki "Sahib kıran" ibaresi de bu kanıyı güçlendirmektedir. Yine aşağıya aldığımız şiirlerinde Türkçe'yi kullanım gücü ve benzetmeleri, döneminde az rastlanan örnekler arasında bulunmaktadır. Dedemoğlu'nun şiirlerinde Eski Anadolu dönemi söyleyişlerine, kelimelerine rastlıyor olmamız onun muhtemelen Doğu Anadolu ve İran yöresindeki Türkmenler arasında yaşayan konuşulan Türkçeye hakimiyetinden kaynaklanmaktadır.

Yazımızın girişinde belirttiğimiz gibi bir çok yazar Dedemoğlu ile ilgili yeterli bilgi bulunmaması sebebiyle hakkında yanlışlığa düşerek, yanlış veya eksik bilgiler vermiştir. İsmine ve araştırmacı kişiliğine saygı gösterdiğimiz bir çok yazarımız gibi Atilla Özkırımlı, Vasfi Mahir Kocatürk gibi edebiyat tarihi ve antoloji yazarları da yanlışlığa düşmüşlerdir. Kocatürk'ün Dedemoğlu'ndan aldığını belirttiği "Akça kuğum sen mi geldin" mısraları ile başlayan ağıt da Dedemoğlu'na ait değildir. Kocatürk'ün ve Atilla Özkırımlı'nın Beydili Oymağının Rakka'ya sürgünü sırasında Dedemoğlu'nun da burada bulunduğu iddiası ise tarihsel gerçeklerle çelişmektedir. Çünkü Beydili Oymağı'nın Rakka'ya sürgünü 1690 yılında değil 1746 yılındadır. Dedemoğlu'nun ayaklanması olayı ise 1725 yılına rastlamaktadır.

"Akça kuğum sen mi geldin" mısra ile başlayan ağıda gelince Hasan Dede Dergâhı'ndan Şeyhi Budala Hüseyin Dede'ye aittir (Şapolya, 1967: 276): Ayrıca Yahya Benekay da Yaşayan Alevilik isimli kitabında "Şen Kuğu" redifli şiiri Budala Hüseyin Dedeye ait olarak göstermektedir. Bu durumda iki ayrı şiir bulunmaktadır Bunlardan birincisi "gör" redifli ikincisi ise "şen kuğu" rediflidir. Bizde Hasan Dede isimli kitabımızda aynı şiire yer verdik (Koçak, 1997: 178). İkinci şiiri de buraya alıyoruz:

Şol Denek dağının baharı yazı
Ötüşüp geliyor turnası kazı
Ne yaman ağlattı şu edna bizi
Biz'ağladır kendi güler şen kuğu

Konacağın yerde ekin bitirsin
Gideceğin belin karı söküsün
Akça kuğum sen de akıl yüküsün
Irakka'ya giden beyler vardı mı?
Edna Beyim kimler konsun yurduna
Dayanılmaz ateşine virdine
Hasan Dede'm yardım eyle derdime
Irakka'ya giden beyler vardı mı

Budala'm da bu fermanı yazınca
Gaip erenleri atıyor kanca
Ayrılığı dersin ağıdan anca
Ayrılığa dayanmam ben kuğu
(Benekay, 1967:20-21)

Yahya Benekay'dan aldığımız ve onun da Hasan Dede'den derlediği yu-
karıdaki şiir hemen anlaşılacağı gibi
iki ayrı şiirin birleştirilmiş hâlidir. Birin-
ci ve son dördlük ayrı, Rakka'ya sürgü-
nü anlatan ortadaki dördlükler ise ayrı
bir şiirden alınmadır.

DEDEMOĞLU'NUN NEFESLERİ

كَلْوُ صَاحِبِ نَصِيحَتِ اَيْلِيْمِ
صَافِيْنِ مَرْوَتِ قَايِ صَدْنِ اَبْرَمِلَه
حَقِّ نَجْمِ عَلِي وَبِرْدِيْنِ سَبُوْلَه يَمِ
بِرْدَه بَغْلَانِ اَيْكِي لَكَبَه يُوْرُوْلَه
حَسَنِ حَسِيْنِ دِيْمَا اَمَامِلَرِ مَرِ دِي
نَشَهِيْدِلَرِ اَوْلَسُوْغَا زِيْلَرِ وِرْدِي
زِيْنِ اَلْعَابِدِيْنِ اَيْلَه اَقَرِيْه كُوْرِدِي
اَنْلَرِيْه كُوْرِدِي بُوْلْدَنْ اَتِيْر اَيْلَه
جَعْفَرِيْه اَيْلَه عِلْمِيْه مَوْسِيْه كَاظِمِ
رِضَايُوْ لَنَلَه يَغْلَدِيْر اَوْزُوْمِ
تَقِيْ نَاقِيْه اَبْرَسِيْه نِيَا زِيْمِ
بِيْرِيْه نِظَامِيْه دُشْمَنْدَنْ اَتِيْر اَيْلَه
دُوْنِ كُوْنِ عَسْكَرِيْه اَيْلَه وِرْدِي
يَقِيْلَرِ يَنِيْ اَي قَدِيْمِ لَكَبَه يُوْرُوْلَه
حَقْدِيْ غَايِرِ عَاكَمِسَه بَايَنْ دِيْر دِي
صَافِيْنِ خَلْفِيْ بِلَنْ دِيُوْرِيْر اَيْلَه
صَاغِيْبِ زِيْمَانِ كَلِ سِيْه يَامَرِ بَغْلَه سِيْه
كُوْلُشَانِ اَنْسِيْه قَهْلِيْ كُوْكُوْمِ اَكَلَه سِيْه
دِيْمِ اَوْغُلُوْ دِيُوْنَه غِيْدِ اَيْلَه سِيْه
بُوْنَدَه صُوْرُوْل اَرَنْ اَنْدِ صُوْرُوْلَه

1-
Gönül sana bir nasihat eyleyim
Sakın mürvet kapısından ayırma
Hak Muhammet Ali virdin söyleyim
Birde bağlan ikilikte yorulma

2-
Hasan Hüseyin'dir imamlar merdi
Şehitler ulusu gaziler virdi
Zeynel Abidin'le Bakır da gördü
Anların gördüğü yoldan ayrılma

3-
Cafer'in ilminde Musa-i Kazım
Rıza yolunda bağlıdır özüm
Taki'ye Naki'ye ersin niyazım
Pirin nazarında dardan ayrılma

4-
Dün gün Askeri'ye eyle virdini
Bağlayıban kadim bekle yurdunu
Hak'tan gayrı kimse bilmez derdini
Sakın o hak bilmez diye darılma

5-
Sahib zaman gelsin yarem bağlasın
Gülşen etsin gamlı gönlüm eğlesin
DEDEMOĞLU'N divana kayıt eylesin
Bunda sorul yarın anda sorulma
(Hasan Dede Dergâhı Ziyaret Defteri: Sayfa.81/33)

1-
Sabahın seherde durdum
Sığındım Şah-ı Merdan'a
Allah dedim yola girdim
Sığındım şah-ı Merdan'a

2-
Ustazım Muhammed Ali
Sensin müminlerin eli
Ta Ezelden dedim beli
(Sığındım Şah-ı Merdan'a)

7-

DEDEMOĞLU gam üstüne

Yarem gelir em üstüne

Dem ederler dem üstüne

Nur kadehler dola dola

Hasan Dede Dergâhı Ziyaretçi Defteri, S.58/150

NEFES

1-

Ne güzel yaratmış Hak teala Allah
Hüsün münevverdir gülden ziyade
Cemalin şavkına doyulmaz ey can
Paresince zülfün telden ziyade

2-

Şad olup gülünce güller açıldı
Zebanından lal ü gevher saçıldı
Hüsün kitabından müşkül seçildi
Dışlerin dür lebin baldan ziyade

3-

Kipriğin ok kaşın benzer kemane
Çeşmin cellat olmuş hamleder cane
Ulusun misalin yoktur bir tane
Beylerin zer-i fil filden ziyade

4-

Kemalin bi nihayettir sorulmaz
Bir lahza yüzün görmesem durulmaz
Her dem gelir yoklar gönül yorulmaz
Uçan kuştan esen yelden ziyade

5-

DEDEMOĞLU aydur böyle bir asıl
Saçın sümbül kaddin selviden usul
Açup ak kolların lahmike lahm ol
Dolansın boynuma şaldan ziyade

(Hasan Dede Dergâhı Ziyaretçi Defteri S.87/152)

NEFES

1-

Geldim gider oldum dar-ı fenadan
Edna gönül dört nesneden geçmedi
Biri didar biri cennet mahbubdan meydan
Gayri kimselere sırrın açmadı

2-

Didarsız cenneti mahbubsuz meyi
Virselers neylerim sen edna diyi
Budur aşıkların erkânı huyu
Aşık badesin yâd elinden içmedi

3-

Yar bae doldurup karşımdan gelse
Kaldırıp nikabın şaz olup gülse
Küsad meşrep ile hub nazar kılsa
Arifler bu lütfâ baha biçmedi

4-

Ali Muhammed'dir Muhammed Ali
Hasan Hüseyindir bir dalın gülü
İmam Zeynel İmam Bakır'ın seli
Arkım bendim gayri göle geçmedi

5-

İmam Cafer göründü ya gözüme
Kazım'ın pâyını sürsem yüzüme
Rıza'dan bir nur doğdu özüme
Gayri sevda gönlüm evin açmadı

6-

Taki Naki imam Hasan Askeri
Mehdi müminlerin virdi ezberi
DEDEMOĞLU cümlesinin kemteri
Anın içün eri erden seçmedi

(Hasan Dede Dergâhı Ziyaretçi Defteri S.80/32)

NEFES

1-
Allah Muhammed aşkına
Ya Ali sen gözle bizi
Sultansın gönlüm köşküne
Ya Ali sen gözle bizi

2-
Hasan Hüseyin kânısın
İmam Zeynel irfanısın
Biz günahkâr sen ganısın
Ya Ali sen gözle bizi

3-
İmam bakır baş tacısın
Lal ü gevher ilacısın
Dertlilere duacısın
Ya Ali sen gözle bizi

4-
İmam Cafer Musa ırza
Sıtkınan sığındık size
İmdat eylen yalınıza
Ya Ali sen gözle bizi

5-
Taki Naki'nin havası
Askeri'nin muhibbusi
Sahib-zaman şah Abbasi
Ya Ali sen gözle bizi

6-
Bende dedem sözüm hak
Senin lütfi ihsanın çok
Senden gayrı kimsemiz yok
Ya Ali sen gözle bizi

(Hasan Dede Dergâhı Ziyaretçi Defteri S.67/98)

NEFES

1-
Hasretin ciğerim büryan eyledi
Gözlerim yolları gel efendim gel
Kalktı gönül kuşu cevlan eyledi
Gözlerim yolların gel efendim gel

2-
Evel sen ahır sen geçmezem senden
Bunca muhabbetin çıkarmı candan
Kaltı göç eyledi kevnü mekandan
Gözlerim yolları gel efendim gel

3-
Urum sufileri bildiğin şaştı
Rakip ler çok oldu pek hadden aştı
Şimdi gayret Şahımerdana düştü
Gözlerim yolların gel efendim gel

4-
Horasan'dan kalktı Hint'i yararak
Kafirleri top top etti yararak
Cümlesine usul nizam vererek
Gözlerim yolların gel efendim gel

5-
DEDEMOĞLU Allah Allah diyelim
Gel nefsanıyeti elden kovalım
Emir buyruk Hak'tan biz neyliyelim
Gözlerim yolları gel efendim gel
(Hasan Demirhan'dan)

NEFES

1-
Muhammed Ali'yi candan seversen
Varınca bir tel ver Pirime turnam
Hasan Hüseyin den imdat umarsan
Varınca bir tel ver piri me turnam

2-
Ol imam Zeynel'in gonca gülleri
Bakır kılavuzdur sürer yolları
Severim dostumun zülfün telleri
Varınca bir tel ver Piri me turnam

3-
Cafer-i Sadık'ta Musa-i Kazım
İmam Rıza'ya bağlıdır özüm
Emaneti sana ey ulu Azim
Varınca bir tel ver pirime turnam

4-
İmam Taki'de şah Ali Nağı Nağı(=Nâki)
Hasan Ali Askeri çeşmim çırağı
Yerin göğün arşın kürsün direği
Varınca bir tel ver pirime turnam

5-
Eğer turnam Kerbela ya varırsan
Necef'teki türbeyede uğrarsan
Şu Anadolu'dan suval sorarsan
Healimi haber ver Ali'ye turnam

6-
DEDEMOĞLU Hak'tan tuttuk demanı
Küfür deryasında bulduk imanı
Seversen Mehdi'ye sahib zamanı
Varınca bir tel ver pirime turnam

NEFES

1-
Bir dereye vardım suyu ses verir
Bir öğrenci hocasına ders verir
Şah Hüseyin'dir Kerbela'da yas verir
Ah senin dertlerin İmam Hüseyin

2-
Geyikler geldi de erler sağmadı
Ay güneş tutuldu gün de doğmadı
Rahmet'ler kesildi yağmur yağmadı
Ah senin dertlerin İmam Hüseyin

3-
Duyun İmam Hüseyin'e n'ettiler
Kellesini top edip de attılar
Cübbeler giyip de horon teptiler
Ah senin dertlerin İmam Hüseyin

4-
Elin kesti bir Allah'ın zalimi
O da bildi nic'olacak halini
Ay tutuldu gün devşirdi nurunu
Şu senin dertlerin İmam Hüseyin

5-
Bir su vermediler ol adil hana
Yediler içtiler hem kana kana
Çok figan eyledi Şehriban ana
Şu senin dertlerin İmam Hüseyin

6-
Kesik başı orta yere koydular
Sevindiler oh Hüseyin dediler
Siyah saçın al kanlarla yudular
Şu senin dertlerin İmam Hüseyin

7-
DEDEMOĞLU bak Yezid'in kastine
Askerini çekmiş gelir üstüne
Böyle zulüm m'olur Ali nesline
Şu senin dertlerin İmam Hüseyin.

(Hasan Demirhan'ın defterinden)

NEFES

Gel gönül okuyu virdi Hak Muhammed ya Ali
La feta illa Ali la Seyfe illa Zülfikar
Hüsn-ı Hulki Rıza ya sıtkı ilen digil beli
La feta illa Ali la seyfe illa Zülfikar

Şah Hüseyin-i Kerbelasın İmam Zeynel Abidin
Muhammed Bakır-ı Cafer ilmin okur ehl-i din
Evela bildim cümlesinden evvel İmam erkanın
La feta illa Ali la seyfe illa Zülfikar

Musa Kazım Rıza'ya razı kıl kendi özün
Virdin olsun bu isimler arın peseng-i pastan özün
Her daim Dergâha eyle yöndemin kıl niyazın
La feta illa Ali la seyfe illa Zülfikar

Şah Taki'yi hem Naki'yi sev muhabbet nameden
Onları sevmez olursa selün defterhaneden
Aşkın nişanı budur Hak Muhammed Ali 'den
La feta illa Ali la Seyfe illa Zülfikar

DEDEMOĞLU yaradandan aşk eri olmak dile
Çağır candan inşallah ol sahib-zaman gele
On iki imamı sevenler Dergâha secde kıla
La feta illa Ali la Seyfe illa Zülfikar
(Hasan Dede Dergâhı Ziyaretçi Defteri s. 16/31)

NEFES

1-
Kimi bulur Mevlasını
Tutar elde deman eyler
Kimi bilmez acep neyler
Ola dini güman eyler

2-
Kimi doğmuş anasından
Kimi göçmüş hanesinden
Kimi almış danesinden
Kimi sürüp saman eyler

3-
Kimi nakıs kimi cahil
Kimi akil kimi kamil
Kimi cömert kimi bahil
Kendi özün yaman eyler

4-
Kimi arif kimi aşık
Kimi maşuka ulaşık
Kimi candan bekler ışıık
Güder ahdı aman eyler

5-
DEDEMOĞLU bekle yurdun
Zikreyle dilinde virdin
El tutuben ikrar verdin
Sana ikrar iman eyler
(Hasan Dede Dergâhı Ziyaretçi Defteri s: 86/151)

NEFES

1-
İntizarım ol gözleri mestime
Nice bir ağlar gözlerim nice bir
Durmaz münafıklar düşer kastime
Nice bir yollarım bağlar nice bir

2-
Muhammed Ali'ye bağlıdır bendim
Hasan Hüseyin'i sevdim inandım
Beşe seli gibi taşım bulandım
Nice bir sellerim çağlar nice bir

3-
Zeynel'in aşkına girmişim yola
Muhammed Bakır'ın sevgisi ile
Almış İmam Cafer damgasın ile
Nice bir sinemi dağlar nice bir

4-
Kazım Rıza'ya olmuşum bende
Taki'yi Naki'yi severim canda
Giden geri gelmez fani dünyada
Yad murat almadı sağlar nice bir

5-
Hasan Askeri'den tuttum demanı
Bu kadarınca gönlümde şekki gümanı
DEDEMOĞLU Mehdi sahib zamanı
Nice bir efendim bekler nice bir (1)
(Hasan Dede Dergâhı Ziyaretçi Defteri s: 19/38)

NEFES

1-
Gine bad yelleri esti
Zülfın teline dokunu
Naşı gülistana bastı
Atalım batın okunu

Her kim ki yolundan azdı
Evliya da ondan bezdi
Amennası yol nedir sizdi
Çevirin sofuya yakını

3-
Alem suret uğrusı oldu
Ötesinden haber aldı
Hemen yola hayf oldu
Gider kalmadı çekini

4-
Dilindedir hali yoktur
Hiç birinde eli yoktur
İkrarına beli yoktur
Sükut dutmaz dilini

5-
DEDEMOĞLU buna ne'itsin
Çekilip hançere gitsin
Doksan bin er yardım etsin
Şöyle zulmetten sakını
(Hasan Dede Dergâhı Ziyaretçi Defteri s: 57/149)

NEFES

1-
Dergâha gelen erenler
Merhaba hoş geldiniz
Doğru seyyah mı yolunuz
Merhaba hoş geldiniz

Ya Ali senden medet
İsterim senden medet
Bir kul hak tan korkmazsa
Korkarım ondan medet

2-
Bu gün ben pirimi gördüm
Bahçesinde gülün derdim
Mir'ac'da Muhammed-i gördüm
Merhaba hoş geldiniz,

3-
Dedemo'ğlu illeriniz
Hoşça kokar gülleriniz
Nerden gelir yollarınız
Merhaba hoş geldiniz

Ya Ali senden medet
İsterim senden medet
Bir kul hak tan korkmazsa
Korkarım ondan medet

(Nefes Hasan Demirhan'dan alınmıştır)

NEFES

1-
Erenler meydanı kurulu yaydır
Her kemankeş çekip doldurabilmez
Arifler yüz sürer ol hak-i paydır
Serseriler özün öldürebilmez

2-
Serseri gezmeden ıssı kılınmaz
Candan geçmeyince canan bulunmaz
Eyyamsız deryaya gemi salınmaz
Değme reis menzil aldırabilmez

3-
Aşıklar aşkilen didar gözetir
Maşukun cemali gülden tazedir
Hırsa nefse cefa kılmak gazadır
İnciler nefsinı öldürebilmez

4-
Arif olmayanlar özün yuyamaz
Devr-i zaman gelir geçer doyamaz
Malından vermeyen cana kıyamaz
Boş gider hurcunu doldurabilmez

5-
DEDEMOĞLU kendi halin göre gör
Ol gerçek erlere yüzün süre gör
İradet kimyadür muhkem dura gör
Kimse ömrün baki kaldırebilmez
(Hasan Dede Dergâhı Ziyaretçi Defteri s: 20/39)

NEFES

Medet hey Allah'ım medet
Gel derdime derman eyle
Yetiş ya Al-i Muhammet
Gel derdime derman eyle
Hasan Hüseyin aşkına
Sen yardım eyle düşküne
İmam Zeynel'in aşkına
Gel derdime derman eyle

İmam Bakır'ın katına
Cafer'in ilmi zatına
Musa Kazım hürmetine
Gel derdime derman eyle

Şah Taki ve ba-Naki
İmam Hasanü'l Askerî
Af eyle günahkarları
Gel derdime derman eyle

Gel Hak'tan dileğin dile
Mehdi sahip zaman gele
Dedemoğlu secde kıla
Gel derdime derman eyle

Dedemoğlu'nun Yüzname isimli şiirinden bazı bölümleri onun şiirlerinin sanat gücünü göstermek için bir kere daha yayımlamayı uygun gördük. Şiirde sözcüklerin cinaslı ve içiçe kullanılışı, benzetmeler ve mecazların doğallığı ve gücü hemen dikkat çekmektedir.

YÜZNAME DEN

1-
DEDEMOĞLU az oku
Aç kitabı düz oku
Alana bir harf yeter
Almayana yüz oku

2-
Dedemoğlu Yasin'den
Elif de çıkar Yasin'den
Bülbülü kafese korlar
Dilinin belasından

3-
DEDEMOĞLU azda var
Elli de ver yüz de ver
Öpülecek elde var
Tükürecek yüz de var

4-
DEDEMOĞLU çimenden
Su çıkar şu limandan
Pirim günahım geçse
Kim sorar suçu benden

5-
Dedemoğlu nesi var
Nesi var neresi var
Biri magrip bir maşırıkta
Su sızmaz arası var

6-
Dedemoğlu nesi var
Nesi var neresi var
Allah ile diz dize
Bin yıllık arası var

7-
Dedemoğlu incidir
Lal ve gevher incidir
Cahiller bir iş yapar
Nihayet can incidir

8-
Dedem oğlu kar yağar
Kar yağar karga yalar
Allah'ım bu nasıl iş
Şekeri karga yalar (1)

9-

Dedemoğlu incidir
Lalü gevher incidir
Arifler bir iş yapar
Ne incir ne incidir

10-

Dedemoğlu yoluna
Yol içinde yoluna
Yol içinde olmayan
Bir gün ola yoluna

11-

Dedemoğlu yol vardır
Yol içinde yol vardır
Düşkün olan kişide
Elbette bir hal vardır

12-

Dedemoğlu meydanda
Dem sürerler meydanda
Bu meydana gelenin
Küllü varı meydanda

13-

Dedemoğlu meydana
Mey getirün meydana
Meydana mey getürmeyen
Layık mıdır meydana

14-

Dedemoğlu hana var
Mey getir meydana var
İçüpte esrümeyen
Ne bilür mey de ne var

15-

Dedemoğlu az söyle
Bişir sözün öz söyle
Şu meydanda yol Hakk'a
Elverecek söz söyle

16-

Dedemoğlu yarinden
Er döner mi darından
Yar ile yar olanlar
Geçmek gerek varından

17-

Dedemoğlu yar bilür
Yar kıymetin yar bilür
Hakka yakın olanın
Kıymetini er bilür

18-

Dedemoğlu er gerek
Bir vefalı yar gerek
Er kıymetin bilmeğe
Yine kamil er gerek

19-

Dedem oğlu dem gelür
Dem içinde dem gelür
Dem olmayan meydanın
Encamında gam gelir

20-

Dedemoğlu yaz gelür
Kakıldaşır kaz gelür
Erenler dem erince
Al baharlı yaz gelür

21-

Dedemoğlu yar gelse
Alem dolu yar gelse
Canı teslim kılarken
Üzerime yar gelse

22-

Dedemoğlu yar gelse
Hüda'm müyesser kılsa
Canım tenden göçünce
Namazımı yar kılsa

23-

Dedemoğlu ceme var
Cem içinde ceme var
Günahlar yarlıgandır
Düşün ise ceme var

24-

Dedemoğlu bu hane
Kalmadı Süleyman'a
Mürvet ile varınca
Anda bakılmaz kana

25-

Dedemoğlu kemali
İsterim Hak cemali
Kemal kesbetmeyenler
Görür mü Hak cemali

26-

Dedemoğlu gelenin
Hakka secde kılanın
Abdesti muhkem gerek
Hak cemine gelenin

27-

Dedemoğlu gönüle
Sakın değme gönüle
O gönül Hak makamı
Sakın değme gönüle

28-

Dedemoğlu su akar
Daim didara bakar
Hatır yıkanlar hakkın
Evin miracın yıkar

29-

Dedemoğlu derdim var
Yüreğimde urdum var
Bin dermana vermezem
Bir kıymetli derdim var

30-

Dedemoğlu Dost olmaz
Esriyüpte mest olmaz
Dost gaybetine dosttur
Yüze gülen dost olmaz

31-

Dedemoğlu kamil ol
Kemal ehli kamil ol
Ülemayım der isen
İlmin ile amil ol

32-

Dedem oğlu Ali'den
Gerçek dönmez beliden
Üç isim bir manadır
Ayrılmayız Ali'den

33-

Dedem oğlu der Ali
Evvel ahır bir Ali
Benim gibi var'mola
Hem günahkar hem deli

34-

Dedem oğlu gelenler
Hakka secde kılanlar
Ebep erkan gözlesin
Hak cemine gelenler

35-

Dedemoğlu taş değse
Bağrımıza taş değse
Kazancımdan bilürüm
Ayağıma taş değse

36-

Dedemoğlu fark eyle
Mizan eyle fark eyle
Kadim İslam dinidir
Mizan eyle fark eyle.

KAYNAKÇA

- Başgöz, İlhan, Prof. Dr. İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi, Ararat Yayınevi, İstanbul, 1968.
- Benekay, Yahya, Kızılbaşlar Arasında Yaşayan Alevilik, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1967
- Ercan, Abdullah, 14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler, ÇEKVA Yayınları, İstanbul, 1998.
- Ergun, Saadettin Nüzhet, Bektaşî Şairleri, Maarif Vekaleti Yayınları, Ankara, 1930.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Alevi Bektaşî Nefesleri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.

Gürel, Ziya, Hak Aşıklarından Deyişler, Olgaç Matbaası, Ankara, 1980.

Gürel, Ziya, Hak Aşıklarından Aşıkî ve Dedemoğlu, Olgaç Matbaası, Ankara, 1980.

Koca, Turgut, Bektaşî Alevi Şairleri ve Nefesleri, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası. 1990.

Kocatürk, Vasfi Mahir, Saz Şiiri Antolojisi, Ankara, 1963.

Koçak, Yunus, Hasan Dede Hayatı ve Öğretisi, Pelin Ofset, Ankara, 1997.

Hasan Dede Dergâhı Ziyaret Defterleri, El yazması cönk tarzı ciltlenmiş olan defterlerin orijinal sayfaya numaraları ve tarafımızdan düzenlenmiş sayfa numaraları birlikte gösterilmiştir. Belgeler Yunus Koçak Özel Kütüphanesinde.

Hasan Demirhan tarafından tutulan Şiir Defterinden alınan şiirler de Yunus Koçak Özel arşivinde bulunmaktadır.

Özkırımlı, Atilla, Alevilik-Bektaşîlik ve Edebiyatı, Cem Yayınevin İstanbul, 1985.

Öztelli, Cahit, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Sayı: 73. Ankara, 1955.

Raşit Efendi, Raşid Tarihi, C. 5. Matbaa-yı Amire, İstanbul, 1282.

Sevengil, Refik Ahmet, Yüz Yıllar Boyunca Halk Şairleri, Atlas Yayınevi, İstanbul, 1965.

Veliyyüddin Şadan, Dr., İlel-i Sükut-ı Şah-ı Sultan Hüseyin, (Historie de la Derniere Revolution de Perse'den çeviri. Tahran 1364 (Şemsi)

Yazıcı, Tahsin Prof. Dr. Safeviler, İslâm Ansiklopedisi, C.10. MEB Yayınları Ankara, 2001.